

מלאכת צד

תוכן:

- א. הגדרת האב
- ב. מחלוקת הרשב"א והר"ן
- ג. ביאור הגרא"ז
- ד. הקושיא ממסכת ביצה
- ה. תרוצי האחרונים
- ו. תירוץ חדש

א. הגדרת האב

הגמ קו. אומרת:

"משנה: ר' יהודה אומר הצד ציפור למגדל וצבי לבית חייב, וחכמים אומרים צפור למגדל וצבי לבית וכו'".

ובדף קו: "משנה: "צבי שנכנס לבית ונעל אחד בפניו חייב וכו'".

הרי שהמשנה הראשונה עוסקת במכניס צבי מבחוץ לבית, ואילו במשנה השניה מדובר שהצבי כבר בבית, והאדם נועל כנגדו.

וכתב הרמב"ם (פרק י):

הלכה יט: "הצד דבר שדרך מינו לצוד אותו חייב, כגון חיה עופות ודגים, והוא שיצוד אותם למקום שאינו מחוסר צידה. כיצד כגון שרדף אחר צבי עד שהכניסו לבית וכו'".

הלכה כב: "המשלח כלבים כדי שיצודו צבאים וארנבים וכו' הרי זה תולדת הצד וחייב".

הלכה כג: "צבי שנכנס לבית ונעל אחד בפניו חייב".

מדוקדק ברמב"ם, שהאב של צידה, הוא מכניס את הצבי לבית וסוגרו שם, אך אם הצבי כבר בבית והוא נעל אותו שם זו תולדה. וכ"כ בתשובות אבני נזר שבסוף האגלי טל (סי' ל"ט אות א').

עוד כתב שם (אות ד):

"ובספר יראים משמע דנעל אב וישב על הפתח ומילאהו תולדה. נראה לי טעם לזה משום דנעילת הדלת בטל אל הצבי וחשיב עשה מעשה בגופו קצת וכן היה במשכן. וכשישב על הפתח ומלאהו אין האדם טפל אל הצבי ואדרבא הצבי צורך האדם".

כלומר שמלאכת צידה בצורתה הרגילה, היא ביטול הדלת כלפי הצבי, אך סגירת הדלת ע"י גופו א"א להגדיר אותה כביטול גופו אל הצבי, שהרי גופו חשוב יותר, והצבי בטל אליו, על כן אין זה כדרך הצידה הרגילה, והוא רק תולדה.

והנה עיינתי ביראים, ושם כתוב:

"תולדה דאורייתא דתנן בהאורג צבי שנכנס בבית וישב אחד בפתח ומלאהו וכו', אע"פ שלא צדו במצודה אלא בישיבתו בפתח חייב, דדומה לצד".

הרי שהיראים ביאר שתולדה היינו צידה שלא ע"י מצודה, ודלא כפי שביאר האבני"ז וצ"ע.

ב. מחלוקת הרשב"א והר"ן

ועיין בר"ן על הרי"ף [ל"ח.]. שכתב:

"והרשב"א ז"ל כתב בלשון הזה ובירושלמי נראה שהתירו לנעול בתחילה ביתו ולשמור ביתו וצבי שבתוכו וכיוון שהוא צריך לשמור ביתו אע"פ שע"כ ניצוד הצבי ממילא מותר, ובלבד שלא יתכוון לשמור את הצבי בלבד".

והיינו שהרשב"א למד מירושלמי, שאם נכנס לאדם צבי הביתה, והוא רוצה בשבת לנעול את ביתו כהרגלו תמיד, מותר, אע"פ שכוונתו גם שהצבי לא יוכל לברוח. והקשה עליו הר"ן:

"ודבריו תמוהים בעיני הרבה, היאך אפשר שאפילו במתכוון לנעול בעדו ובעד הצבי יהא מותר, וכי מפני שהוא צריך לנעול ביתו נתיר לו לעשות מלאכה בשבת. ולא עוד, אלא שאני אומר שאפי" אינו מתכוון לנעול בעד הצבי, כל שהוא ידוע שהצבי בתוכו ושאי"א לו שלא יהיה הצבי ניצוד בתוכו- אסור, והיינו דאמרין בכולה מכילתין דמודה ר' שמעון בפסיק רישיה ולא ימות".

הר"ן מקשה על הרשב"א שתי קושיות: א'- שלא ייתכן שיתירו לאדם לעשות איסור תורה של צידת צבי, רק כי הוא צריך לשמור ביתו. ב'- גם אם לא היינו מחדשים כמו הרשב"א שמותר אפי" לכוון לצידת הצבי, עדיין היה אסור לנעול את הדלת כיוון שזהו פסי"ר שהצבי יהיה ניצוד. ויש להבין במאי פליגי.

ג. ביאור הגרא"ז

ועיין באבן האזל הלכות שבת (דף מ"ה:) שמסביר, שצידה היא כמו זורה וצריך לעצים, והיינו שאם אינו מכוון לצידת הצבי, אין זו כלל מלאכת צידה. ולפי"ז מתבארת המחלוקת, שהרשב"א סבר שאף שפסי"ר הוא שהצבי יהיה ניצוד, כיוון שאינו מתכוון לכך מותר, ואילו הר"ן סובר שאף שאינו מתכוון לצבי, סו"ס נוח לו בדיעבד במה שהצבי ניצוד, ועל כן חשוב בכל זאת מלאכת צידה. ומוסיף הגרא"ז, שבמלאכות אחרות ודאי אין היתר גם לדעת הרשב"א לעשותם אם יש לו גם כוונה להיתר, ולא חידש הרשב"א אלא בצידה, שעצם גידרה הוא שיכוון לצבי.

ויש להעיר על דבריו, שהרי הרשב"א חידש יותר, שאפי" אם מכוון גם לצוד את הצבי מותר, וזאת לא נתבאר בדבריו. ונראה שבא לתרץ רק את קושיית הר"ן השניה, אלא שא"כ לא היה לו לבאר במה נחלקו, היות וסו"ס הרשב"א התיר יותר, וצ"ע.

ד. הקושיא ממסכת ביצה

והנה האחרונים הביאו שיש לדון על דברי הרשב"א מהסוגיא בביצה (ל"ו.):

"תא שמע פורסין מחצלת על גבי כוורת דבורים בשבת בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, ובלבד שלא יתכוון לצוד וכו'. ותסברא דר' שמעון, והא אביי ורבא דאמרין תרווייהו מודה ר"ש בפסי"ר ולא ימות".

הרי בהדיא שגם בצידה יש איסור פסי"ר, וק"ו אם ממש מתכוון גם לצוד. ותימה מדוע הר"ן לא הקשה מגמרא זו על הרשב"א.

ועיין במהרש"א שם (ל"ו): שהוכיח שתוסי' לא גרסו את ה"ותסברא", מהא דהקשו שם בד"ה "אלא" מדוע מותר לפרוס, הרי הווי פסי"ר, וכמו שבסוגיא בשבת לא גרסינן ליה, ומיושב מדוע לא הקשה משם הר"ן.

אך בחי' הרשב"א שם כתב:

"ובלבד שלא יתכוון לצוד- אתאן לר"ש- וא"ת לר"ש מי אתיא, דהא מודה ר"ש בפסי"ר ול"י, י"ל דכל שאפשר שישנו בו נקב אחד ממילא לצאת דרך שם הדבורים לא פסי"ר הוא, אבל לר' יהודה כל שאין מניח שם נקבים ממש הרי זה אסור".
הרי שעכ"פ הרשב"א עצמו כתב שיש איסור פסי"ר בצידה וצ"ע.

ה. תרוצי האחרונים

תירוץ בשם הגרי"ש אלישיב

עיין בחי' הרשב"א בביצה מוה"ק בהערה 31 של הרב סקלר שכתב:

"ושמעתי לישב מהגרי"ש"א דשאני התם שלא עשה מעשה בגוף הצבי, דע"י סגירת הדלת הרי הוא ניצוד מאליו, ובעיני במלאכת צידה שיעשה מעשה בגוף דבר הנידון כגון שיגרש את הצבי לתוך הבית, משא"כ בפריסת מחצלת שפיר חשיב מעשה צידה בדבורים, שהרי דרכן לצאת ולהיכנס בתוך הכוורת, וכאשר פורס את המחצלת דוחק אותן להיכנס, וחשיב מעשה בגוף דבר הניצוד".
לפי השמועה, הרב אלישיב תירץ, שמה שהתיר הרשב"א לסגור את הבית כשהצבי בתוכו, הוא כיוון שאין זה חשוב מעשה צידה, שהרי לא הכניס את הצבי לבית, משא"כ בכוורת ששם הוא דוחק דבורים פנימה.

והדברים צ"ע, שהרי המשנה השניה מלמדת שחייב על צידה גם כשהצבי כבר בפנים. גם עצם הדברים לא מובנים, שהרי הרשב"א הצריך שלא יכוון לצבי בלבד, ודוחק לומר שהוא רק מדרבנן. ויותר מסתבר שטעה השומע, ולא נאמרו הדברים מעולם. ועיין מה שכתבנו באות י"א.

תירוץ ע"פ ספר הקובץ

בהערות של הרב ברונר על הרשב"א מוה"ק כאן, כתב:

"ובספר קובץ על הרמב"ם יש תוספת ביאור בזה, דמלאכת שבת ילפינן ממשכן, ושם היתה רק תוצאה אחת, והיכא דאיכא עוד תוצאה למעשה, לא הווי דומיא דמלאכת המשכן. ובשו"ת אבני נזר הקשה מביצה ל"ו וכו', ולפי"ז לק"מ, דבסוגיא דביצה אין שתי תוצאות אלא רק תוצאה אחת דהדבורים ניצודים, וא"כ הו"ל כמו כל פסי"ר דמודה ר"ש".

הרב ברונר מביא יסוד בשם ספר הקובץ, שחייבים רק על מלאכה שיש לה תוצאה אחת, ולכן כאן כשנועל גם כדי לשמור ביתו מותר, משא"כ בביצה שיש רק תוצאה אחת.
ומלבד שעצם היסוד צריך בירור, הדברים קשים, שהרי גם בסוגיא ביצה יש שתי תוצאות, שהרי הוא פרס את המחצלת כדי להגן על הדבש מפני החמה או הדבורים, וצ"ע.

תירוץ החלקת יואב

האבני נזר (שם) והחלקת יואב (או"ח סי' י"א) ובחי' הגרש"ש¹ כתובות (סי' ד' חלק ב' פסקה אחרונה), כתבו שצידה של צבי שכבר נמצא בבית זה גרמא, ולכן חייב רק אם היתה כוונה, מדין מלאכת מחשבת, כמו שמצאנו בב"ק (ס'). לגבי זורה ורוח מסייעתו, וכאן עיקר הכוונה היתה לשמור על הבית, ולכן נשאר על צידת הצבי פטור של גרמא.
ועיין שם בהערה בשם בנו כמר מאיר שהקשה לו מהסוגיא הנ"ל בביצה, והחלקת יואב מסיק: "לזאת דברי הרשב"א ז"ל בפרק האורג צ"ע רב לבאר כוונתו".

¹ הגאון ר' שמעון שקופ.

עוד עיין באבני נזר שדחה הבנה זו, וכתב שגרמא היה שייך רק אם היה הדיון כאן על נזיקין, אך כאן הסגירה היא עצם פעולת הצידה, והיא נעשתה בידיים, וא"כ אין כאן שום פטור של גרמא. ולכן ר"ל שכיוון שלא עשה מעשה בצבי, הצידה נחשבת לגרמא, וכנ"ל. ומכאן לא קשה, כיוון שהדבורים בטלות לכוורת, נחשב שעשה מעשה בדבורים עצמן.

תירוץ הענג יו"ט

בשו"ת ענג יו"ט (סי' כ"ב) ביאר בדעת הרשב"א, שבסגירת דלת אין שם סרך מלאכה, וכל מה שפסי"ר אסור, זה רק בדבר שא"א לעשותו בלי מלאכה, כמו לחתוך ראש התרנגול או לגרור ספסל גדול שא"א בלי לעשות חריץ, אבל סגירת דלת אין בה סרך מלאכה, וכיוון שהוא מתכוון לנעול את ביתו לשומרו: "לא אכפת לך בכונתו לצוד, דהווי כוונה לצוד בלי מעשה צידה, דמעשה נעילתו שהוא עושה רמינן ליה אנעילת הבית ולא על צידת הצבי, ולהכי שרי אף במתכוון לצוד, אם מתכוון לנעול ביתו ג"כ". ועיין **בקובץ "נר בינה"** של הכולל בגבעת אסף (עמ' 43), בשיעור של **הרב חיים כ"ץ** שליט"א המובא שם, שהסביר שלפי ביאור זה, תהיה נ"מ, שאם ציפור נכנסת לתוך מלכודת שיש בה חור, יודה הרשב"א שיהיה אסור לסתום את החור מטעם פסי"ר, כיוון שזו פעולת צידה מובהקת. ונראה לי, שלפ"י אפשר לישב גם את הקושיא מביצה, שהרי פריסת מחצלת על כוורת דבורים, זו פעולה מובהקת של צידה, ואינה דומה לסגירת דלת של בית.

תירוץ הגרש"ש

והגרש"ש בכתובות (סי' ד' אות ב'), הסביר שכיוון שלא נעשה מעשה שינוי בצבי הרי שבהכרח הגדרת המלאכה אינה בתוצאה שלה אלא במעשה, שעושה מעשה שהצבי יהיה ניצוד. ולכן כאשר עושה את נעילת הדלת למטרה אחרת ג"כ, אין הנעילה נחשבת למעשה צידה, אף שהצבי ניצוד ממילא. וזו לשונו שם:

"ומצודה חשיבא רק אם עושה כדי לצוד, אבל אם עושה כדי לשמור ביתו, אין זו חשיבא מצודה, אף שפסי"ר שיהיה ניצוד דהווי כצד בלא מעשה צידה, וצריך לומר דעיקר כוונתו הוא כדי לשמור ביתו, דאל"ה, למה מבטלין זה מפני זה".

ובנוגע לסוגיא בביצה כתב שבאמת אין הרשב"א כאן לשיטתו שם.

תירוץ מרכבת המשנה

מרכבת המשנה (שבת י, כג) הביא ג"כ את הירושלמי ממנו למד הרשב"א את דינו, וכתב עליו:

"איתא בירושלמי נתכוון לנעול בעדו ובעד הצבי מותר ע"כ. הטעם... דכל עיקר מלאכת צידה איננה מלאכה בידיים מצד העצם כמו טחינה וקצירה אלא מצד המקרה, כשיש צבי בתוכו ונועל ומתכוון לצבי, אבל בלא כוונה אין עליה שם מלאכה כלל, ומש"ה אין לך שחייב אלא המתכוון לצוד, ומי שאינו מתכוון לצוד פטור אע"ג דהוי פסי"ר".

ולא נתבאר לי למה כוונתו שצידה איננו מלאכה בידיים, ואולי כוונתו שאין ידיו פועלות בצבי עצמו, אלא הצבי ניצוד בממילא לפעולה בדלת. וא"כ תירוצו דומה לתירוץ הגרש"ש, אלא שהוא ראה את המיוחדות במלאכת צידה באי הפעולה בצבי, והגרש"ש באי השינוי בצבי.

ו. תירוץ חדש

ונראה לי להציע תירוץ חדש לדינו של הרשב"א, לפי מה שביארו האחרונים שתולדה צריכה להיות דומה לאב או בדרך הפעולה או במחשבת הלב. ולפי ביאור זה, הא דזומר הצריך הרמב"ם צריך לעצים, ולא הצריך זאת באותה הלכה גבי אספסתא, והיינו כי מלאכת קוצר היא קטיפת אוכל כדי להשתמש בו, וא"כ אספסתא כיוון שהיא אוכל, גם אם אינו צריך אותה עכ"פ היא דומה לקוצר מצד המעשה, משא"כ עצים שאינם אוכל, אם גם אינו צריך אותם, הרי שזמירתם אינה דומה לקוצר בשני הדברים, ולא הווי תולדה.

וכן מצאתי ביאור זה בספר **שם דרך לגרש"ז ברויזא זצ"ל**, על דברי הר"ח המובא במ"מ שבת (י, יח), גבי הא דאמר רב הונא שבת (קמז.): "המנער טליתו בשבת חייב חטאת... והוא דקפיד עליה", וז"ל ה"ה: "אבל ר"ח ז"ל פירש במנער מן הטל... ומשום מכבס, ולמאן דקפיד הווי פסי"ר, ולמאן דלא קפיד ליכא אלא דבר שאין מתכוון, שאינו כיבוס גמור".

וקשה, הלא אם יש כאן פסי"ר לכיבוס, לעולם צריך להיות אסור. וביאר בשם דרך לפי מה שכתבו האחרונים וכ"ה בר"ח על הדף, שטל פירושו טינוף, שמלאכת מלבן היא במים למטרה שהגד יהיה נקי. וא"כ כאן שמנער בלא מים הווי רק תולדה, כיוון ששונה בדרך הפעולה, וא"כ אם גם לא קפיד, הרי שאין כוונתו לניקוי, ולא הווי דומיא דהאב גם מצד מחשבת הלב ועל כן מותר.

וכן ניתן לומר גם כאן, לפי מה שהבאנו בריש דברינו אליבא דהרמב"ם, שנעילת צבי שכבר בבית אינה אלא תולדה, הרי שכאשר נועל את ביתו כדי לשמור ביתו, אינה דומה התולדה לאב לא בדרך הפעולה כיוון שחסרה הכנסת הצבי, ולא במחשבת הלב כיוון שכוונתו לשמור ביתו, ועל כן לא הווי תולדה ומותר. ומה שהתיר הרשב"א אפי' כשכוונתו גם לצבי, צ"ל כמ"ש האחרונים, שכיוון שעיקר כוונתו כדי לשמור ביתו, מחשבת הצבי בטילה לגבה, ועכ"פ עדיין אין זה נחשב דומה במחשבת הלב. ונראה שלפ"ז נוכל גם לישב את הסוגיא בביצה, והיינו לפי השמועה בשם הגריש"א שליט"א, שהדבורים נמצאות גם מחוץ לכוורת, ובפריסת המחצלת הוא דוחק אותם פנימה, הרי שזה אב ולא תולדה, ועל כן ודאי מודה שם ר"ש בפסי"ר, ודוק.

אחר כותבי זאת, שמעתי ממרן **רה"י הגר"י שפירא שליט"א** שיישב את שיטת הרשב"א בדרך דומה, ע"פ האחרונים שאמרו שתולדה צריכה להיות צריכה לגופה, וכאן אין היא צריכה לגופה כיוון שנועל את ביתו בעיקר כדי לשמור את ביתו.

ויש להתבונן בדבר, האם העובדה שיש לי כוונה עיקרית שונה מהכוונה של תכלית המלאכה, מגדירה את המלאכה כאינה צריכה לגופה אף שישנה גם כוונה משנית לתכלית המלאכה. על דרך משל חופר גומה בעיקר לעפרה, אך גם נח לו בגומא עצמה.

ובדעת הר"ן נוכל לומר, שסבר שגם צידת צבי שכבר נמצא בבית הינה אב, וכפי שהבאנו למעלה שזו דעת היראים.